

Socjologia tęsknoty w badaniach migracyjnych: społeczne uwarunkowania emocji z perspektywy studium białoruskich emigrantów

TATIANA KANASZ²

ORCID: 0000-0001-7389-5683

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest analiza uczucia tęsknoty oraz nostalgii białoruskich imigrantów w Polsce oraz powrotnych migrantów w latach 2020–2022 na przykładzie zwiłokrotnionego studium przypadku. Uwzględniono trzy kategorie migrantów: emigrantów posierpniowych z 2020 roku, emigrantów podwójnych oraz emigrantów powrotnych. Teoretyczną podstawą badania była koncepcja pracy nad emocjami oraz koncepcje skoncentrowane na emocjach tęsknoty oraz nostalgii. Materiał empiryczny był dobrany w sposób celowy. Obejmował wypowiedzi migrantów w mediach społecznościowych oraz w wywiadach dziennikarskich (polskich i białoruskich). Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Za czym tęsknią migranci? Jak sobie radzą z tymi emocjami? Jakie są społeczno-kulturowe uwarunkowania tęsknoty i nostalgii białoruskich migrantów? Wyniki badania jakościowego pokazują, że tęsknota ma charakter złożony, a w każdej sytuacji migranci podejmują pracę nad emocjami, stosując strategie poznawcze oraz behawioralne. Kluczowe motywy tęsknoty dotyczą osób bliskich oraz miejsc. Uczucie nostalgii obejmuje czas przed 2020 rokiem, postrzegany przez migrantów jako bardziej bezpieczny. Do uwarunkowań kulturowych należy szczególnie przywiązanie Białorusinów do swojego kraju, rodziny, wspólnoty.

Słowa kluczowe: migranci z Białorusi, tęsknota i nostalgia, praca nad emocjami, media społecznościowe, internetowe media informacyjne

² Kontakt: tkanash@aps.edu.pl

Sociology of Longing in Migration Research: Social Determinants of Emotions from the Perspective of the Study of Belarusian Emigrants

The aim of this article is to analyse feelings of longing and nostalgia of Belarusian migrants in Poland and return migrants in 2020–2022 on the basis of the multiple case study. Three categories of migrants were included: post-August 2020 emigrants, dual emigrants and returned migrants. The theoretical basis of the study was the concept of emotion work and concepts focusing on the emotions of longing and nostalgia. The empirical material was selected in a purposive manner. The empirical data included statements made by migrants on social media and in journalistic interviews (Polish and Belarusian). Answers were sought to the following research questions: What do migrants miss? How do they cope with these emotions? What are the socio-cultural determinants of longing and nostalgia of Belarusian migrants? The results of the qualitative study show that longing is complex in nature and that in every situation migrants undertake emotion work, using cognitive and behavioural strategies. Key themes of longing relate to loved ones and places. Feelings of nostalgia include the time before 2020, perceived by migrants as more secure. Cultural determinants include the special attachment of Belarusians to their country, family, community.

Keywords: migrants from Belarus, longing and nostalgia, emotion work, social media, online news media

Wprowadzenie

Tematyka tęsknoty jest często obecna w badaniach migracji międzynarodowych. Niniejszy tekst skupia się na przeglądzie wybranych koncepcji teoretycznych oraz badań, proponując społeczno-kulturową perspektywę analizy tęsknoty. Celem badania jest ukazanie wybranych emocjonalnych doświadczeń białoruskich emigrantów w odniesieniu do tęsknoty oraz nostalgii. Warto badać specyfikę białoruskich emigrantów, ponieważ emigranci z krajów poradzieckich nie są jednorodni (por. Brunarska 2020). Ponadto, jak pokazują badania społeczne, osoby z doświadczeniem migracji po 2020 roku borykają się z trudnościami w adaptacji, a czasem również z postawami niechęci oraz dyskryminacji (por. Centrum Dialogu 2023: 17). Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania: za czym tęsknią emigranci? Jak sobie radzą z tymi emocjami? Jakie są społeczno-kulturowe uwarunkowania tęsknoty i nostalgii białoruskich emigrantów w latach 2020–2022? Wychodząc poza ramy pojedynczej grupy narodowościowej migrantów proponuje się narzędzie analityczne do społecznej analizy tęsknoty.

Tekst składa się z kilku części. Na początku przedstawiono operacjonalizację kluczowych pojęć na podstawie socjologicznej literatury poświęconej tematyce tęsknoty oraz nostalgii. Następnie zarysowano metodologię badania jakościowego. Kolejne części stanowią poszczególne studia przypadków emigrantów z różnym doświadczeniem. W celu poznania uczucia tęsknoty oraz sposobów radzenia sobie z nią przeanalizowano wypowiedzi białoruskich emigrantów publikowane w Internecie, w tym w mediach społecznościowych oraz w prasie polskiej i białoruskiej w wydaniu internetowym w latach 2020–2022. W dokonanej tematycznej analizie zwrócono uwagę na różne wymiary tęsknoty Białorusinów oraz strategie pracy nad emocjami.

Emocje w kontekście migracji

Emocje stanowią centralny element ludzkiego doświadczenia, są więziotwórcze i strukturotwórcze, mają charakter dyskursywny, podlegają społecznemu ustruktururowaniu oraz kontroli społecznej, treść przeżyć emocjonalnych podlega zmianom historycznym (por. Binder, Palska, Pawlik 2009: 9–10). Emocje społeczne nabierają szczególnego znaczenia w sytuacjach kryzysowych. Migranci często borykają się z wieloma kryzysami, a jednym z nich jest kryzys społeczno-psychologiczny, który może przejawiać się silnym poczuciem tęsknoty oraz nostalgii. Migranci doświadczają tęsknoty za domem, za osobami bliskimi, a czasem również za przeszłością. Częstym powodem tęsknoty jest rozłąka oraz poczucie osamotnienia. Przedmiotem tęsknoty może być świat fizyczny (np. szczególnie miejsca, domy, krajobrazy, dźwięki), a także smaki i zapachy. Szczególnie trudna jest sytuacja migrantów przymusowych oraz uchodźców. „Nieplanowana i niechciana utrata miejsca (domu, miasta, kraju), wymuszona przeprowadzka, emigracja czy przesiedlenie bywają przyczyną traumy psychicznej i negatywnych konsekwencji zdrowotnych, równie silnych, co utrata bliskiej osoby” (Lewicka 2012: 108). Zdolność uporania się z tęsknotą jest istotna w integracji emigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Psychologowie podkreślają, że emocjonalna dojrzałość oraz zaradność życiowa emigrantów pomagają w poradzeniu sobie z tęsknotą (por. Kubitsky 2009: 27). Z drugiej strony badania socjologiczne (np. Kurzępa 2009) pokazują, że tęsknota emigrantów może mieć charakter permanentny. Tęsknota może mieć różny stopień natężenia: od bardzo silnej tęsknoty na początkowych etapach emigracji do umiarkowanej na dalszym etapie adaptacji do kraju migracji po słabszą tęsknotę lub jej brak na skutek integracji ze społeczeństwem przyjmującym. Siła tęsknoty może być zmienna w zależności od możliwości wyjazdów do kraju pochodzenia, wielkości oraz jakości więzi społecznych czy możliwości podtrzymania unikalnej kulturowej tożsamości indywidualnej oraz zbiorowej.

W socjologii migracji temat tęsknoty za ojczyzną oraz emocjonalne problemy emigrantów nie jest nowy. Warto wspomnieć o klasycznych studiach emigrantów polskich do Europy i Ameryki Floriana Znanieckiego oraz Williama Thomasa (1976), w których wykorzystano listy emigrantów jako materiał empiryczny. Z kolei Stanisław Ossowski (1967), analizując różne formy patriotyzmu, wyróżniał ojczyznę prywatną i ojczyznę ideologiczną wskazując na emocjonalne zaangażowanie osób w odniesieniu do tych ojczyzn. Ojczyznę ideologiczną wyznacza uczestnictwo w zbiorowości narodowej. O prywatnej ojczyźnie w kontekście emigracji Ossowski (1967: 218) pisał następująco:

Przywiązanie do otoczenia, wśród którego spędziło się szmat życia i z którym kojarzy się bogaty zasób emocjonalnych wspomnień, nie wystarcza, aby to otoczenie traktować jako swoją prywatną ojczyznę. (...) Miejscowość lub obszar, do którego możemy się serdecznie przywiązać wskutek spędzonych tam lat, może znajdować się na obczyźnie. (...) Ludzie o pewnym typie usposobienia, którzy w toku życia kilkakrotnie zmieniali miejsce zamiesz-

kania, mogą posiadać kilka takich środowisk, względem których odczuwają bezpośredni, niewyrozumowany sentyment.

Jak pokazują współczesne badania polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii, prywatna ojczyzna może z czasem przekształcić się w ojczyznę ideologiczną (Kaprańska 2017). Z perspektywy socjologicznej istotne są refleksyjne wymiary tęsknoty, powiązanie tęsknoty z problematyką tożsamości lokalnej i regionalnej czy tożsamości translokalnej (por. Kulpińska 2023). W życiu migrantek/ów tożsamość lokalna jest analizowana jako proces społeczny. Marek Szczepański definiował tożsamość lokalną/regionalną w odniesieniu do wyraźnie zdefiniowanego terytorium, regionu/miejsca z uwzględnieniem jego specyficznych cech społecznych, kulturowych, gospodarczych i topograficznych (Szczepański 2006: 21–22). W badaniu tożsamości lokalnej istotną rolę odgrywa miejsce antropologiczne rozumiane jako częściowo zmaterializowane wyobrażenie tworzone przez mieszkańców „na temat swojej relacji do terytorium, do swoich bliskich i do innych” (Augé 2010: 34).

W kontekście migracji taka przestrzeń jest nieustannie na nowo definiowana przez wychodźców. Zmieniają się relacje łączące migrantów z określoną przestrzenią. Kolejne punkty zyskują na ważności jako istotne nowe miejsca odniesienia, inne tracą. Ma to również duży związek z nieustannym procesem rekonstruowania tożsamości w warunkach migracji. (Kulpińska 2023: 162)

Zatem odczuwanie tęsknoty w kontekście migracji może być zmienne w procesie rekonstruowania tożsamości.

W literaturze przedmiotu wątek tęsknoty pojawia się w analizie zjawiska samotności i osamotnienia w odniesieniu do polskich emigrantów zarobkowych. Agnieszka Pawlak-Kałużyńska (2022) analizowała 724 wypowiedzi na forach internetowych w latach 2009–2021. Autorka wymieniła funkcję forów internetowych jako grup samopomocowych. Jedną z kategorii analitycznych związanych z samotnością/osamotnieniem w jej badaniu była nostalgia. To uczucie tęsknoty za „krajem lat dzieciennych” było silniejsze u starszych badanych dłużej mieszkających na emigracji w dużej odległości od Polski (Pawlak-Kałużyńska 2022: 24). O nostalgii migrujący Polacy pisali jako o uczuciu, które może fizycznie boleć w sytuacji nasilonej tęsknoty. Zasygnalizowano problem trudności w nawiązaniu relacji z innymi Polakami na emigracji oraz z miejscowymi, którzy okazują dystans i nieufność wobec emigrantów. Użytkownicy analizowanych forów (mieszkający w różnych krajach) dostrzegali następujące sposoby poradzenia sobie z samotnością/osamotnieniem oraz towarzyszącym silnym uczuciem tęsknoty i nostalgii na emigracji: zapisanie się na kursy językowe, poszukanie sobie hobby, skorzystanie z portalu randkowego, zaproszenie na kawę lub spacer, nawiązanie kontaktu z innymi Polakami na emigracji, skorzystanie z pomocy psychologa, powrót do kraju (Pawlak-Kałużyńska 2022: 25, 32). W innym badaniu realizowanym za pomocą indywidualnych wywiadów z polskimi emigrantami zwraca się uwagę na

tęsknotę w odniesieniu do rozłąki, poczucia samotności, ale także trudności z nawiązaniem relacji z innymi Polakami na emigracji (Kołodziejczak 2014: 35). Tęsknota jest szczególnie intensywna podczas długotrwałych pobytów oraz w czasie świąt, ale jest łatwiejsza, kiedy traktuje się ją jako tymczasowe doświadczenie (tamże: 34).

Tęsknota oraz nostalgia

W procesie poznawczym tęsknota wiąże się z emocjami, które mogą być opisane jako wzruszenie, pragnienie powrotu lub chęć odzyskania czegoś dla siebie (Pawliszyn 2019: 324). Tęsknota czasem rodzi się w teraźniejszości, a może być wynikiem nostalgii za czymś minionym. W kontekście migracji tęsknota ma charakter złożony oraz wielokierunkowy, towarzyszy osobom doświadczającym migracji w różnych momentach życia. Uczucie tęsknoty zaspokaja różne potrzeby.

Może to być akt odnawiania więzi, odzyskiwanie kondycji, właściwego samopoczucia, wreszcie ponownego nawiązywania relacji, nie tylko nawiązywania, ale pogłębiania, uszlachetniania tychże. Nie dość na tym, tak rozumiana tęsknota staje się aktem budzenia nadziei, odnawiania własnego ducha. (tamże)

Tęsknota może być ujmowana jako budowanie „więzi pomiędzy mną a czymś, ku czemu wybiega moja myśl. Więź ta ma charakter szczególny i niezwykle specyficzny. Rzecz jasna o jej oryginalności decyduje każdy z elementów ją tworzących” (Pawliszyn 2019: 325). Odnowienie pewnych zdarzeń w naszej pamięci jest możliwe dzięki osobom oraz miejscom. Doznania, których doświadcza osoba aktywująca taki rodzaj tęsknoty mogą mieć charakter estetyczny, etyczny, sakralny oraz sentymentalny. „Ludzie i miejsca tkwią w horyzoncie przeżytej historii. Są niemożliwe do usunięcia, w tym właśnie sensie apelują do mnie, tkwiącego w aktualności” (tamże: 326). Tęsknota dotyczy czegoś ważnego dla osoby, także z doświadczeniem migracyjnym. Dla migrantów i migrantek tęsknota może przybierać postać wielozmysłowych wspomnień rodzinnego domu, pamięci dawnych spotkań oraz bliskich sercu miejsc. Tęsknota potrafi zmieniać bieg myśli oraz odczuć osób migrujących.

Może ona przybierać na znaczeniu, dotykać nowych obszarów, wyzwalać inne emocje. Może wyakcentować bądź podkreślić jakieś elementy, a inne przyćmić; wydobywać na plan pierwszy osobę na tle miejsca, bądź miejsce wraz z osłabieniem obecności tejże osoby. (Pawliszyn 2019: 327)

Tęsknota może być skierowana ku przyszłości, więc będzie to tęsknota do czegoś, a nie za czymś. Jest to rodzaj tęsknoty, która „kieruje się ku czemuś, co jest wyjątkowe, specyficzne, ale nade wszystko wzniosłe, niebanalne” (tamże: 328–329). Przedmiotem tęsknoty są w tym przypadku wartości wyższe, związane z doświadczeniem piękna

i szlachetności, dotyczą zarówno osób, jak i miejsc. W kontekście migracji refleksyjna tęsknota prospektywna może obejmować marzenia o powrocie, o łączeniu rodzin czy spotkań z dawno niewidzianymi osobami znajomymi. Może przybierać postać nowego porządku społecznego, postrzeganego jako bardziej sprawiedliwy, przyjazny czy umożliwiający rozwój.

Tęsknota towarzysząca emigrantom jest uczuciem złożonym oraz dynamicznym, posiada różne wymiary temporalne (Pawliszyn 2019). Nostalgia jest emocją pokrewną uczuciu tęsknoty, lecz skierowaną bardziej ku przeszłości. „Nostalgia jest emocją złożoną oraz ambiwalentną, składającą się z mieszanki zadowolenia-szczęścia oraz rozczarowania-smutku” (Turner, Stets 2009: 34). Jak stwierdza Arlie Russel Hochschild (2009: 245), nostalgia koncentruje się na związku z ukochanym obiektem, „silniej koncentruje się na *miłości* lub *upodobaniu* niż na utraconym obiekcie, co dodaje temu uczuciu słodyczy do goryczy czystego żalu”. Nostalgę jako przedmiot zainteresowania jednostki w danej chwili można przedstawić w dwóch stwierdzeniach: „Kochałem X lub Kocham X, rzecz niedostępna teraz” (główny przedmiot zainteresowania) oraz „Należy ona do bezpowrotnie straconej przeszłości” (drugorzędny przedmiot zainteresowania) (por. Hochschild 2009: 250). W odniesieniu do migrantek/ów główne stwierdzenie można uzupełniać o nazwę kraju bądź inne obiekty o silnej więzi emocjonalnej (np. dom rodzinny).

Tęsknotę oraz nostalgię warto odnieść do koncepcji pracy nad emocjami (Hochschild 2009, 2012). Praca nad emocjami jest działaniem nakierowanym na wywołanie lub powstrzymanie określonej emocji w konkretnej sytuacji społecznej zgodnie z kulturowymi regułami odczuwania. Ponieważ emocje mają złożony charakter, znaczenie ma praca poznawcza oraz praca nad ciałem na poziomie głębokim lub powierzchownym. Morris Rosenberg (1991) zauważył, że praca poznawcza polega na określonym myśleniu, które może zmienić odczuwaną emocję na inną. Rosenberg (1990) rozróżnił trzy strategie pracy poznawczej: selektywność uwagi (kontrolowanie własnego myślenia), selektywność perspektywy (zmiana układu odniesienia) oraz selektywność interpretacji (przypisywanie wydarzeniom znaczenia o pozytywnych skutkach emocjonalnych) (por. Turner, Stets 2009: 64–65). Z kolei w badaniu pracy nad emocjami emigrantów transnarodowych pochodzących z Norwegii i Holandii wyodrębniono kognitywne strategie (przywoływanie pozytywnych emocji, powstrzymywanie negatywnych emocji, odejście od ciągłego porównywania dwóch krajów, fantazjowanie na temat idealnego domu oraz opcji powrotów) oraz behawioralne strategie (zarządzanie kapitałem społecznym, zarządzanie mobilnością, budowanie zależnego od kontekstu podejścia w radzeniu sobie z problemami, unikanie sytuacji generujących negatywne emocje) (Enbergsen, Snel 2021). Biorąc pod uwagę fakt, że migranci mają różne statusy społeczne, będą posługiwać się różnorodnymi strategiami pracy nad emocjami.

W socjologii znane są różne odmiany nostalgii. Fred Davies (1979) wyróżnił nostalgię osobistą oraz społeczną. Osobista nostalgia dotyczy jednostkowej pamięci biograficznej. Społeczna nostalgia odnosi się do całej grupy społecznej, na przykład

emigrantów w konkretnej sytuacji społecznej, kulturowej, politycznej. Alastair Bonnett (2015) stwierdził, że poczucie nostalgii w populacji migrantów powinno się rozpatrywać jako stałą społeczno-kulturową tendencję, a nie problem tymczasowej adaptacji. Innymi słowy, uczucie nostalgii towarzyszy emigrantom stale, a sposoby radzenia sobie z nim mogą być różne (od melancholijnego żalu po zapalony aktywizm). W badaniach społecznych istotne jest poznanie, jak tęsknota oraz nostalgia oddziałują na życie emigrantów, jak emigranci pracują nad tymi uczuciami.

Metodologia badania

W badaniu emocji społecznych socjologia jakościowa kieruje się postulatem głębszego zrozumienia ludzkiego doświadczenia. W tym celu korzysta z różnych metod oraz technik badawczych, sięga po wypowiedzi zastane lub wywołane, dostępne w przestrzeni publicznej bądź tworzone na własny użytek. Donya Alinejad oraz Sandra Ponzanesi (2020) w artykule pt. *Migrancy and digital mediations of emotion* podkreślają rolę metod etnograficznych, w tym obserwacji, wywiadów, analizy tekstów i obrazów mediów cyfrowych, a także elementów specyficznych dla mediów społecznościowych (np. polubienie, udostępnienie, komentarz). Doceniają metody mieszane oraz metody longitudinalne (porównania podłużne). Równie inspirujące są badania emocji typu studium przypadku (*case study*). Skupienie uwagi na studium rozciągniętym na kilka przypadków pozwala na badanie określane jako wielokrotnione studium przypadku (*multiple case study*) (Stake 2008: 123, Pawłowska 2011: 111). Tego rodzaju badanie umożliwia porównania oraz wieloaspektową analizę badanego zjawiska.

W analizach emigranckich emocji istotna jest rola badań online, w tym etnografii cyfrowej. Po pierwsze, jest to związane ze wzrostem znaczenia interakcji społecznych online w pandemii, co przekłada się na rosnącą rolę metod cyfrowych w badaniach nad migracjami (por. Andrejuk 2020). Po drugie, samo przeżywanie tęsknoty w sferze publicznej lub semi-publicznej, jaką stały się media społecznościowe, sprawia, że tęsknota jest mniej sprywatyzowana, bardziej jawna i medialna, przeżywana jako doświadczenie, którym migrant dzieli się z innymi, poddaje ocenie innych ludzi. W ten sposób migrujące jednostki czynią tęsknotę częścią swojej tożsamości publicznej. W przestrzeni wirtualnej (w polskiej i białoruskiej prasie internetowej oraz na portalach internetowych, w migracyjnych białoruskich mediach społecznościowych) zauważalne są określone narracje na temat tęsknoty w wypowiedziach osób z doświadczeniem migracyjnym (np. w wywiadach dziennikarskich lub w naturalnie toczącej się rozmowie w mediach społecznościowych). Takie materiały stają się dokumentami-w-działaniu (Rapley 2010). Stanowią naturalny (niewywołany przez badacza) materiał do analizy emocji tęsknoty, jej urefleksyjnionego wymiaru. Emigranckie wypowiedzi Białorusinów oraz Białorusinek ukazują subiektywne doświadczenia w określonym

wymiarze społeczno-kulturowym oraz historycznym. Są cennym materiałem badawczym z perspektywy socjologii humanistycznej.

Przyjęta w badaniu autorskim perspektywa metodologiczna (badanie jakościowe, zwielokrotnione studium przypadku z analizą danych zastanych dyskursu internetowego) posiada mocne i słabe strony. Do pierwszych należy niereaktywny charakter badań, perspektywa rozumiejąca (skupienie uwagi na publikowanych wypowiedziach migrantów), niskie koszty badania. Ograniczenia obejmują niereprezentatywność danych oraz brak możliwości zbadania dynamiki uczuć (na co pozwalają inne metody badawcze, w tym indywidualne wywiady pogłębione, metody longitudinalne). Pomimo wymienionych ograniczeń jakościowe metody badań przydają się w analizach kulturowych.

Jak zmieniają się wypowiedzi Białorusinów o zróżnicowanym doświadczeniu migracyjnym na temat tęsknoty w latach 2020–2022, czyli w okresie nakładających się kryzysów społecznych? Hipoteza robocza zakłada, że tęsknota z biegiem lat będzie obecna w życiu migrantów oraz migrantek. Zmiana może dotyczyć różnych sposobów adaptacji w społeczeństwie przyjmującym, a także zróżnicowanych sposobów postrzegania potencjalnych możliwości powrotu. W sposób celowy dobrano tematycznie trzy zróżnicowane studia przypadku, odzwierciadlające różne doświadczenia migracyjne. Pierwszy przypadek posierpniowej emigracji z 2020 roku dotyczy wybranych wypowiedzi w prasie internetowej oraz odpowiedzi-reakcji w języku rosyjskim na facebookowy post Białorusina na jednej z publicznych grup migranckich z dnia 25.10.2020 roku. Wybór tego przypadku znajduje uzasadnienie w tym, że w mediach społecznościowych emigranci poszukują wsparcia oraz je oferują, grupy kulturowe w podobnej sytuacji stają się ważną grupą odniesienia (por. Dekker, Godfried 2014). Spośród 65 reakcji wyłoniono 9 bardziej rozbudowanych odpowiedzi, które podzielono na kilka kategorii: strategie behawioralne, interakcyjne oraz kulturowe. Drugi przypadek, uzasadniany zmianą historyczną oraz zainteresowaniem medialnym, zawiera wypowiedzi migrantów z wywiadów dziennikarskich w szczególnej sytuacji powtórnej migracji oraz utraty dwóch domów w związku z wojną w Ukrainie. Ostatni przypadek stanowią głosy emigrantów powrotnych, czyli osób, których tęsknota zmobilizowała do powrotu na Białoruś w 2021 lub 2022 roku. Wybrane trzy kategorie migrantów tworzą zwielokrotnione studium przypadku, nie obejmują jednak wszystkich możliwych doświadczeń zróżnicowanej społecznie i kulturowo grupy białoruskich migrantów w Polsce.

Jednostką analizy są zmiediatyzowane wypowiedzi białoruskich emigrantek/ów na temat tęsknoty oraz nostalgii. Zebrane przypadki poddano jakościowej analizie treści w celu odpowiedzi na pytania: Za czym tęsknią emigranci? Jakie strategie pracy nad emocjami podejmują? Jakie są społeczno-kulturowe uwarunkowania tęsknoty i nostalgii? W analizie strategii pracy nad emocjami wykorzystano kategorie zainspirowane pracami Arlie Russel Hochschild, Morrisa Rosenberga, a także badaniami Gofrieda Enbergsena oraz Erika Snela. W interpretacji wypowiedzi na temat tęsknoty oraz nostalgii pomocne były kategorie używane przez Stanisława Ossowskiego,

Mirosława Pawliszyna, a także Alastaira Bonnetta oraz Freda Daviesa. Przypadek białoruskiej migracji odniesiono do omówionych wcześniej polskich badań migracyjnych na temat tęsknoty.

Kontekst białoruskiej emigracji do Polski

Należy podkreślić, że współczesna emigracja Białorusinów do Polski jest złożona oraz wieloaspektowa. Kluczowe motywy emigracji są ekonomiczne, łączenie rodzin, edukacyjne oraz inne. Szacuje się, że od 2020 roku z Białorusi do różnych krajów wyjechało od 200 tysięcy do pół miliona osób. Znaczna część Białorusinów wyjechała do Polski. według danych z dnia 29.06.2022 roku liczba Białorusinów z ważnym pozwoleniem na pobyt wynosiła powyżej 50 tysięcy, w tym z dokumentem ochrony czasowej (634) oraz statusem uchodźcy (356) (Urząd ds. Cudzoziemców 2022a). W okresie 10.08.2020–30.11.2022 Polska wydała Białorusinom 158 113 wiz, w tym 46 438 ze względów humanitarnych (Urząd ds. Cudzoziemców 2022b).

W sondażowym badaniu białoruskich emigrantów w Polsce realizowanym przez Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego w 2023 roku na próbie 1299 osób w wieku 18–64 lat, gdzie 87% respondentów wyemigrowało po 2020 roku, wśród najważniejszych trudności wymienia się załatwianie spraw urzędowych (70%), nawiązanie kontaktów towarzyskich z Polakami (64%) oraz wynajęcie nieruchomości (60%). W kategorii „innych problemów” pojawiły się komentarze respondentów dotyczące dyskryminacji w urzędach, bankach, kontaktach codziennych, niechęci ze strony Polaków i Ukraińców. Wyłonił się również wątek rozłąki z bliskimi, trudności w adaptacji dzieci w wymiarze psychologicznym, problem z dostępem do psychologów (Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego 2023: 17–18). Respondenci najwięcej czasu wolnego spędzają z innymi Białorusinami (46%), 27% spędza czas z Białorusinami oraz innymi osobami mówiącymi po rosyjsku, 20% ankietowanych deklaruje, że spędza czas poza domem z Polakami, a 7% ma kontakt z innymi osobami. 45% deklaruje chęć pozostania w Polsce na stałe, a 22% chce wrócić na Białoruś, kiedy sytuacja na to pozwoli. 56% ankietowanych nie utrzymuje kontaktów ze stowarzyszeniami białoruskimi działającymi w Polsce, co uznaje się za jedną z możliwych trudności adaptacyjnych (tamże: 23–24).

Problematyka tęsknoty pojawiła się jako jeden z wątków jakościowych badań Anny Dolińskiej (2014) na temat strategii rodzicielskich białoruskich emigrantów. W 13 pogłębionych indywidualnych wywiadach z rodzinami białoruskich migrantek/ów cytowana Autorka odnotowała kategorię tęsknoty, zadając pytanie, za czym tęsknią rozmówcy, czego im w Polsce brakuje. Większość odpowiedzi dotyczyła sentymentu za utraconą swojskością (Dolińska 2014: 212). Wypowiedzi na temat przedmiotu tęsknoty wyglądały następująco: „mama, przyjaciele, wieś, gdzie rodzina ma dom, las, krajobraz, przyroda albo rytuał chodzenia do bani czy produkty żywnościowe jak

zefir (...)” (tamże). Autorka wnioskowała, że dla uczestniczących w badaniu rodziców-migrantów Białoruś była bardziej ojczyzną prywatną (małą ojczyzną) niż ideologiczną. W przypadku dzieci emigrantów stosunek do ojczyzny jest zróżnicowany i przejawia się we wspomnieniach Białorusi jako domu, w którym wychowano się; w postrzeganiu Polski jako domu, który daje większe poczucie bezpieczeństwa (przypadek politycznej migracji); w negowaniu przynależności narodowej na rzecz jednostkowej postawy „obywatela świata”. Białoruscy rodzice byli otwarci na wybory dzieci (np. odnośnie do języka czy religii) oraz nie narzucali im wzorca narodowo-językowego (tamże: 214). Tak było w 2013 roku, a jak wyrażano tęsknotę w migracji po 2020 roku?

Refleksyjne obrazy tęsknoty

Przypadek pierwszy – za czym tęsknią oraz jak sobie radzą migranci z Białorusi?

Pierwszy przypadek dobrano za pomocą wyrazu „Białorusini tęsknią za domem” w wyszukiwarce Google’a. Na popularnym w Polsce portalu Wiadomości.Gazeta.PL opublikowano artykuł Maćka Kucharczyka z 09.08.2021 roku pt. *„Tęsknię za tyloma rzeczami, do których nie mogę wrócić”. Mieli nadzieję, zostali z tęsknotą i bólem*. Warto zwrócić uwagę na datę publikacji – rok po sierpniowych wyborach prezydenckich. Odniesienia do poszczególnych wypowiedzi Białorusinów są reakcją na pytania dziennikarskie. Po roku na emigracji tęsknotę przedstawia się wielowątkowo.

Tęsknie za swoim krajem. Za swoimi przyjaciółmi, za rodziną. Psami i kotami, które musiały zostać u dziadków. Za stabilnością, którą tam miałam. Tęsknię za tyloma rzeczami, do których nie mogę wrócić i nie wiem, kiedy będę mogła. Pomimo tego nie żałuję. Nie wyobrażam sobie, że mogłabym zrobić inaczej. Byłam tak podekscytowana tym, że może właśnie teraz nadchodzi zmiany... – mówi wyraźnie przytłoczona 25-latką. – No, ale powtarzam sobie, że może z tego wszystkiego wyjdzie coś dobrego. Jakaś szansa na rozwój, której bym nie miała tam, w Mińsku – dodaje. (Kucharczyk 09.08.2021)

W przytoczonej wypowiedzi zaobserwować można pracę poznawczą nad uczuciem tęsknoty (selektywność uwagi oraz selektywność interpretacji). Kluczowe motywy tęsknoty to kraj (ojczyzna prywatna), osoby bliskie, domowe zwierzęta, poczucie stabilności. Nostalgiczne wspomnienie obejmuje także poczucie podekscytowania w związku z pokojowymi protestami społecznymi z 2020 roku oraz nadziei na zmianę w kraju pochodzenia (ojczyzna ideologiczna). W przytoczonej wypowiedzi wybrzmiewa smutek na skutek nieokreślonej perspektywy możliwego powrotu. Ciekawa jest wypowiedź innej osoby, posiadającej rodzinę oraz dzieci.

Kiedyś myślał, że wyjeżdża z ojczyzny na miesiąc, góra kilka. Teraz nie wie, kiedy wróci, bo znajomi mówią, że nie jest bezpiecznie. – Chciałem pojechać do rodziny na chwilę na

Nowy Rok, ale mi to odradzono. Podobno była duża szansa, że bym już z Białorusi nie wyjechał. No, ale tęsknię. Bardzo. Z ludźmi to jeszcze jakoś pogadasz zdalnie, ale swoich drzew, swojej drogi, swojego miasta, to już nie zobaczysz. Chciałbym, żeby moje dzieci wychowały się na Białorusi. Myślałem, że będą chodzić do tej samej szkoły, co ja. Dobra była. No, ale teraz to nie wiem. Wróć, ale kiedy to będzie? – stwierdza Białorusin. (tamże)

W tym przypadku także ważna jest tęsknota za miejscem – krajem, miastem, przyrodą (ojczyzna prywatna). Uwarunkowanie tęsknoty dotyczy braku poczucia bezpieczeństwa w przypadku wyjazdu do ojczystego kraju. W rozważaniach pojawia się powtarzalny motyw nieokreślonej nadziei na powrót. Istotna jest troska o wychowanie dzieci, która rodzi nostalgiczne wspomnienia z własnego dzieciństwa. Podobne motywy tęsknoty za krajem są również w kolejnym cytowanym fragmencie, pochodzącym z artykułu Doroty Witt (18.06.2021) „Białorusini w Polsce. Jak żyją? Za czym tęsknią? Przed czym uciekli?” opublikowanym na portalu gazety Express Bydgoski Plus.

Nie byłem w domu od dwóch lat. Gdybym się tam pojawił, prawdopodobnie mógłbym być ścigany za to, co robię i mówię w Polsce na temat sytuacji na Białorusi. Za to, co myślę o systemie. Tęsknię za Białorusią, do której lubiłem wracać: bezpieczną, spokojną, gdzieś tam dziewczęcą. Za domem – a ten przecież z definicji powinien być azylem, gdzie można schronić się, cokolwiek by się nie wydarzyło. Taka Białoruś przestała istnieć. (Paweł, przyjechał do Torunia 17 lat temu)

Ten przypadek jest odmienny, ponieważ dotyczy długiej migracji. Potwierdza się twierdzenie Alastaira Bonnetta (2015) o emigranckim poczuciu nostalgii jako stałej społeczno-kulturowej tendencji, chociaż przytoczona wypowiedź dotyczy nowego kontekstu zmian zachodzących na Białorusi w latach 2020–2021: ograniczone oraz limitowane możliwości przekraczania granicy białorusko-polskiej w pandemii, a na skutek powyborczych represji wzrost ryzyka zatrzymania osób zaangażowanych w działania na rzecz wolności oraz demokratycznych przemian. W kontekście tęsknoty opisany przypadek odnosi się do ojczyzny prywatnej.

W 2021 roku przeprowadzono badanie autorskie na temat pomocy oraz sieci wsparcia białoruskich migrantów na podstawie wypowiedzi internetowych w jednej z otwartych grup społecznościowych skupiającą Białorusinów w Polsce (6 tysięcy członków). Badanie miało charakter niereaktywny, oparty na obserwacji nieuczestniczącej naturalnie przebiegającej komunikacji uczestników w przeciągu 8 miesięcy, od sierpnia 2020 roku do marca 2021 roku. Z zachowaniem anonimowości użytkowników grupy przenalizowano tematycznie 34 posty z komentarzami w kontekście zgłaszanych próśb o pomoc oraz udzielane porady. Najwięcej reakcji uzyskał post mężczyzny w języku rosyjskim z dnia 25.10.2020 roku, w którym prosi on o podzielenie się sposobami radzenia sobie w sytuacji, kiedy chce się wszystko porzucić w kraju migracji i wrócić do domu. Uzyskano 65 reakcji, spośród których wyłoniono 9 rozbudowanych odpowiedzi. Autor postu uzyskał zaproszenie na arteterapię oraz

propozycję spotkania i rozmowy. Kontakty społeczne to kluczowa proponowana/wykorzystywana strategia radzenia sobie z tęsknotą. Autorowi postu zalecano poszukać nowych przyjaciół i znajomych w Polsce. W komentarzach Białorusini na emigracji dzielili się własnymi strategiami radzenia sobie z uczuciem tęsknoty. Należą do nich strategie interakcyjne, behawioralne oraz kulturowe. Strategie interakcyjne obejmują telefoniczne rozmowy z białoruskimi krewnymi, spotkania i rozmowy z innymi Białorusinami. Kulturowe strategie obejmują śpiewanie białoruskich piosenek, podróż w rejony przygraniczne na Podlasiu, gdzie „na wsiach mówi się po białorusku, takie same domki oraz babulki, ale wokół jest Unia Europejska”, oglądanie filmów, czytanie książek, słuchanie muzyki. Do behawioralnych strategii zaliczono sport, wolontariat (pomoc białoruskim uchodźcom) oraz spacer. Wspomniano o spacerach na Starym Mieście oraz w parkach. Jedna z Białorusinek zauważyła, że „w Warszawie jest ponad 70 pięknych parków. Kiedy upadek nastroju – zwiedzać nowy”. Pojawiło się także odniesienie do praktyk religijnych: „iść do kościoła pomodlić się”. Porównując analizowany przypadek białoruskiej emigracji z emigracją polską (Pawlak-Kałużyńska 2022) należy zauważyć podobieństwa i różnice. Podobieństwa zaleceń obejmują kontakty społeczne, spacer, pomoc psychologiczną/arteterapię. W przypadku białoruskiej emigracji nie wymieniono kursów językowych, ale jak wynika z innych badań białoruskiej emigracji jest to ważne w kontekście integracji ze społeczeństwem przyjmującym (Centrum Dialogu 2023: 17, 18, 31). Nie radzono wracać do kraju (jak w przypadku polskiej emigracji). Ze strategii behawioralnych w przypadku białoruskiej emigracji pojawił się uwarunkowany kontekstowo wątek wolontariatu (nieobecny w badaniu Polaków na emigracji). W białoruskich reakcjach nie ma ostrzeżenia przed kontaktami z rodakami, jak ma to miejsce w polskich badaniach emigrantów (por. Pawlak-Kałużyńska 2022: 27, Kołodziejczak 2014: 35).

Przypadek drugi – podwójna tęsknota

Sytuację migrantów – podwójnych uciekinierów, utratę dwóch domów, tęsknotę za domem białoruskim oraz ukraińskim przedstawia artykuł Anny Kiedrzynek (11.04.2022) z „Gazety Wyborczej”. Czytelnicy poznają historię kilku Białorusinów. Jednym z nich jest informatyk Maksym, lat 24, w 2020 roku wychodził na protesty powyborcze, dwukrotnie był aresztowany, uciekł przed kolejnym aresztem za granicę w 2021 roku. W swojej wypowiedzi tłumaczy powody opuszczenia kraju i udania się na emigrację:

Od lutego 2021 było coraz więcej aresztowań wśród znajomych, represje się nasilały, ludzie zaczęli wyjeżdżać, ale ja wierzyłem, że mi się upiecze. Planowałem, że zostanę w Mińsku i będę tam działał w podziemiu. Razem z dziewczyną kupiliśmy dom. Liczyłem na to, że zbuduję sobie na Białorusi życie, zapuszczę korzenie. I jakoś pogodzę pracę z opozycyjną partyzantką. Przeliczyłem się. (tamże)

Kijów został miejscem ucieczek dla wielu Białorusinów. Właśnie to miasto wybrał sobie Maksym, gdzie wynajęte mieszkanie dzielił z dziewczyną Białorusinką. Nowy dom musieli opuścić w lutym 2022 roku, kilka dni po wybuchu wojny w Ukrainie. Tym razem uciekli do Polski. Na pytanie dziennikarki, czy tęskni za domem odpowiada:

Za oboma. Oczywiście chciałbym kiedyś wrócić na Białoruś. Choć w tej sytuacji bardziej realne jest drugie marzenie: powrót do Kijowa. Mieszkaliśmy tam krótko, ale to też jest mój dom. Kijów przyjął mnie z otwartymi ramionami, gdy tego potrzebowałem. Gdy Mińsk zamarł po protestach, wielu moich rodaków wybrało życie właśnie w Ukrainie. Na ulicach Kijowa pootwierały się te same knajpy, do których chadzałem w rodzinnym mieście. Bo ich właściciele też tam puciekali. (tamże)

Według Maksyma pozostaje obawa, czy w przyszłości Białorusini będą mile widziani jako mieszkańcy Ukrainy. Analizowany przypadek pokazuje, jak zmienia się perspektywa ojczyzny prywatnej. Niezależna dziennikarka Katia również uciekła z Mińska do Kijowa przed aresztowaniem. W jej wypowiedzi pojawia się miłość do kraju połączona ze strachem przed represjami.

Gdy w Kijowie zaczęły spadać bomby, uciekliśmy do schronu. Był strach, ale nie taki jak w Mińsku. Tam emocje aż mnie dławiły. Bałam się więzienia i prześladowania rodziny, a z drugiej myślałam, jak bardzo kocham mój kraj i że nie chcę jego opuszczać. Połączenie tego strachu i tej miłości było najgorszą rzeczą, jaka mi się przytrafiła. Gorszą niż uciekanie od bomb. (tamże)

W przytoczonej wypowiedzi tęsknota obejmuje ojczyznę ideologiczną („mój kraj”) i prywatną („Mińsk”). Na pytanie, czy Białorusinka chciałaby zostać w Polsce, odpowiada: „Najlepiej byłoby wrócić do Kijowa. Chciałabym być właśnie tam. Blisko domu, blisko Białorusi” (tamże). W tym przypadku Kijów pojawia się jako nowa ojczyzna prywatna. Według Witolda Klauza ze Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, z Ukrainy do Polski po 24 lutym 2022 roku wyjechało trzy tysiące Białorusinów (tamże). Część z nich nie może wrócić do ojczyzny ze względu na zagrożenie represjami. Ich poczucie tęsknoty dotyczy kilku miejsc – białoruskiego domu oraz ukraińskiego (drugiej ojczyzny prywatnej). W refleksjach Białorusinów pojawia się uczucie miłości do kraju połączone ze strachem. Widoczna jest praca poznawcza przez ukierunkowanie uwagi z tęsknoty za Białorusią na tęsknotę za pierwszym miejscem schronienia od represji – Kijowem. Zaangażowana jest selektywność uwagi oraz selektywność interpretacji, a także strategia fantazjowania na temat potencjalnych powrotów. Należy przewidywać, że w kolejnych miejscach emigracji Białorusini mogą tworzyć przywiązanie do nowych miejsc, zyskując tym samym więcej prywatnych ojczyzn.

Przypadek trzeci – powrotni migranci

Ostatni analizowany przypadek dotyczy sytuacji powrotnych migrantów, których uczucie tęsknoty zmobilizowało do powrotu. Tytuł artykułu niezależnego białoruskiego portalu internetowego Zerkalo.io wskazuje na silną tęsknotę za domem, która motywowała do powrotu: „Jeśli potrzeba, trafię do więzienia, ale na ojczyźnie” (Zerkalo.io 02.09.2022). Jedną z przytoczonych historii dotyczy pięćdziesięcioletniej Heleny, która wyjechała do Polski w 2021 roku po kilku zatrzymaniach oraz licznych kontrolach, przesłuchaniach, rewizji oraz utracie pracy w ojczyźnie. W Polsce za pomocą wolontariuszy znalazła pracę w fabryce, wynajęła pokój, poznała nowych przyjaciół. Dokumentów na ochronę międzynarodową nie składała. W Białorusi pozostał dom, pełnoletni syn, kot.

Prawie każdej nocy śniło mi się moje miasto, mój dom. Spacerowałam ulicami, rozmawiałam ze znajomymi. Rano budziłam się z bólem serca. Na początku radziłam sobie z tym, ale potem było już tylko gorzej. Serce bolało mnie za syna, który jest pełnoletni. Żyliśmy z nim w różnych światach. Znając sytuację w Białorusi, ludzie mogą być sądzeni nawet za swoich krewnych. Dlatego bardzo się o niego martwiłam. A w ogóle to było bardzo ciężko. W pewnym momencie zrozumiałam, że tak dalej być nie może. Jeśli będzie trzeba, pójdę do więzienia, ale w moim kraju. Kocham mój kraj! Jednym ludziom wyjazd daje się łatwo, inni do tego w ogóle nie nadają się. W Polsce podobało mi się wszystko oprócz tęsknoty za domem. (tamże)

W przytoczonej wypowiedzi tęsknota odnosi się zarówno do prywatnej ojczyzny, jak i ideologicznej. Po powrocie do domu Białorusince udało się znaleźć pracę. Pozostał jednak strach: „Codziennie wracam z pracy do domu z obawą, że zobaczę wyważone drzwi. Albo oczekuję w weekend na wizytę z zatrzymaniem. Nie jestem od tego zabezpieczona, i to wszystko jest bardzo stresujące. Ale dokonałam wyboru” (tamże). Przedstawiona sytuacja pokazuje wyraźnie, że w przypadku części białoruskich migrantów występuje złożona kumulacja uczuć oraz emocji – tęsknoty oraz strachu, czasem tęsknoty oraz nadziei. W omówionym przypadku powrotu znika tęsknota, pozostawiając strach oraz nadzieję. Dawna tęsknota na obczyźnie staje się wspomnieniem.

W przytoczonym artykule pokazano dwa inne przypadki powrotnej migracji z krajów innych niż Polska. 28-letni Białorusin uczestniczący w 2020 roku w protestach przez kilka miesięcy mieszkał na Bali, a następnie w Gruzji. Po dwóch latach wrócił na Białoruś z powodu tęsknoty za domem, krewnymi oraz przyjaciółmi. Wracał w atmosferze strachu, ponieważ w mediach nagłaśniano przypadki zatrzymania na granicy, znajomi również mówili o ryzyku powrotu. Po przejściu granicy z wyczyszczonym telefonem odczuł ulgę. Stwierdza, że nie odczuwa strachu:

Wreszcie wróciłem do ludzi podobnych do mnie. W tej chwili nie ma żadnych obaw, nawet myśli, że nie ma jednoznacznego bezpieczeństwa. Żyje mi się teraz całkiem dobrze, choć ceny przerażają. (tamże)

W opisywanym przypadku tęsknota okazała się silniejsza niż strach przed powrotem. Praca nad emocjami tęsknoty oraz strachu dotyczyła pobytu na emigracji. Kontrola graniczna to także trudna sytuacja, w której podejmowano pracę nad emocjami.

Ostatni opisywany w artykule przypadek powrotnej migracji dotyczy 21-letniej Wiktorii, która nie uczestniczyła w protestach, ale często przechodziła obok protestujących. Wyjechała za namową znajomych do pracy w Czechach w 2020 roku. Przebywając na emigracji poczuła, że chce wrócić na Białoruś, żeby realizować własne marzenia. Przyjaciele oraz krewni Wiktorii byli przeciwni jej decyzji, stwierdzając, że za granicą jest bezpieczniej. Własnej decyzji o powrocie Białorusinka nie żałuje. Nie ma już tęsknoty, trwogi czy strachu w życiu codziennym. Życie w Czechach wspomina dobrze, miała tam pracę oraz kontakt z innymi znajomymi z Białorusi. Wiktoria deklaruje, że po powrocie we własnym kraju czuje się bardzo dobrze (tamże).

W latach 2021–2022 wiele artykułów na migracyjnych portalach internetowych przedstawiało powroty Białorusinów do kraju – w odwiedziny bliskich, w sytuacji choroby członka rodziny lub na pogrzeb, w konsekwencji zostawali zatrzymywani oraz trafiali do aresztu. Takie pole informacyjne nie zmniejsza uczucia strachu, oddala decyzje dotyczące powrotów lub odwiedzin. Z czasem pojawia się odmienny dyskurs, przedstawiający historie udanej adaptacji do nowego kraju lub opinie osób, które dostrzegają w swojej migracji szansę na rozwój osobisty oraz nie marzą o powrocie. Sposobem na życie w nowym kraju oraz poradzenie sobie z tęsknotą za domem bywają działania inspirowane rodzimą kulturą. Na przykład wykorzystanie przepisów kuchni białoruskiej w prowadzeniu własnego biznesu, korzystanie z języka białoruskiego lub innych atrybutów białoruskości na emigracji. Biorąc pod uwagę osiedleńczy charakter białoruskiej emigracji, dla wielu współczesnych emigrantów z czasem Polska stanie się nową ojczyzną prywatną.

Spółeczno-kulturowe uwarunkowania tęsknoty oraz nostalgii białoruskich emigrantów

Istotne jest nie tylko zbadanie przejawów trudnych doświadczeń emocjonalnych oraz sposobów radzenia sobie z tęsknotą/nostalgia. Ważne jest zrozumienie ich uwarunkowań społeczno-kulturowych. Migracjom towarzyszy zmiana społecznego otoczenia czy usytuowania (Eisenstadt 1953; Kawczyńska-Butrym 2009). Migrujący „jest zmuszony (wybiera) rozstanie z członkami rodziny, znajomymi, w większej skali członkami grupy etnicznej, narodu, co w szerszym sensie wiąże się ze zmianą otaczających stosunków społecznych (zmianą otoczenia instytucjonalnego)” (Górny, Kaczmarczyk 2003: 5). W strukturze społecznej społeczeństwa przyjmującego imigranci, zwłaszcza na początku, często tracą dotychczasową pozycję zawodową, wykonując w kraju przyjmującym pracę poniżej kwalifikacji. Taka sytuacja może wzmacniać poczucie tęsknoty. Migranci, tak jak w przypadku powrotnej migrantki

Wiktorii, mogą dostrzegać, że na emigracji mają ograniczone możliwości w porównaniu z rdzennymi mieszkańcami.

Mając na uwadze uwarunkowania kulturowe, trzeba zauważyć, że Białorusini są przywiązani do swojego kraju oraz tzw. małej ojczyzny. Zbiorowa tożsamość Białorusinów jest budowana w dużym stopniu wokół takich wartości, jak przywiązanie do ojczyzny, ziemi (więzi z terytorium), rodziny, wspólnoty (por. Waszczyńska 2012). Stąd z perspektywy kulturowej znaczenie ma tęsknota za osobami i miejscem (np. krajem, miastem, wioską). W doświadczeniu migracji istotna jest bliskość społeczno-kulturowa społeczeństwa przyjmującego. Dla społeczeństwa polskiego Białorusini stanowią kategorię migrantów bliskich kulturowo, mieszkańców sąsiedniego kraju, z którymi dzielą część wspólnej historii. Imigranci z Białorusi z reguły łatwo adaptują się do życia w Polsce. Niemniej także oni doświadczają poczucia tęsknoty. W analizowanych wypowiedziach tęsknota jest łączona ze strachem, poczuciem braku bezpieczeństwa lub nadzieją na zmianę.

Sytuacja każdej osoby z doświadczeniem migracyjnym jest złożona oraz uwarunkowana wieloma czynnikami, w tym możliwościami wsparcia. Migranci otrzymują większe lub mniejsze wsparcie od bliskich, którzy emigrowali razem lub zostali w kraju, wsparcie ze strony społeczeństwa przyjmującego i diaspory. Dawne oraz nowe kontakty społeczne są ważne w radzeniu sobie z tęsknotą. Z kolei powrotni migranci przystosowują się do życia we własnym kraju. Decyzje o powrocie nie zawsze były łatwe, wymagały pracy poznawczej nad poczuciem bezpieczeństwa, strachu czy kalkulacji potencjalnych korzyści oraz strat związanych z powrotem do kraju pochodzenia. Nie wiadomo, czy w przyszłości znów nie podejmą próby wyjazdu za granicę, czy powrócili do domu na długo.

Wnioski

W przedstawionym artykule zwrócono uwagę na kulturowe aspekty uczucia tęsknoty i nostalgii w odniesieniu do białoruskich imigrantów w Polsce, zwłaszcza osób, które przyjechały w 2020 roku i kolejnych kilku latach, a także w odniesieniu do emigrantów powrotnych. Punktem wyjścia były trzy przypadki medialnych prezentacji doświadczeń emocjonalnych migrantów. Pierwszy z nich dotyczył dyskusji wokół postu Białorusina, jak radzić sobie z silnym uczuciem tęsknoty. Kolejny przypadek przedstawiał uczucie tęsknoty emigrantów, którzy utracili dwa domy w wyniku represji politycznych po sierpniowych wyborach w 2020 roku, a następnie wojny w Ukrainie w 2022 roku. Ostatni przypadek dotyczył sytuacji powrotnych migrantów. W każdym analizowanym przypadku tęsknota jest poddawana refleksji. W zależności od posiadanych zasobów indywidualnych oraz sieci wsparcia różne są strategie radzenia sobie z tęsknotą (w wymiarze poznawczym kluczowa jest selektywność uwagi oraz selektywność interpretacji, dostrzeżenie nowych możliwości rozwoju, fantazjowanie o możliwych powrotach; w wymiarze behawioralnym istotne jest znalezienie grupy

wsparcia czy tworzenie nowych sieci kontaktów). Osoby powracające do domu lub powstrzymujące się od odwiedzin bliskich mówiły o poczuciu niepewności oraz strachu. W przypadku materiałów dziennikarskich zauważalne jest wykorzystanie uczucia tęsknoty w kontekście cierpienia. Analizowane przypadki przedstawiają medialne ramy usytuowania migrantów w świadomości publicznej.

Wychodząc poza zarysowany obraz etnograficzny bazujący na zmediatyzowanych doświadczeniach białoruskich migrantek/ów, warto zaproponować perspektywę socjologii tęsknoty w kontekście badań nad migracjami (zob. tabelę 1.).

Tabela 1.

Socjologia tęsknoty – społeczne aspekty tęsknoty z perspektywy badań migracyjnych

	Strategie pozytywne (konstruktywne)	Strategie negatywne
Wymiar poznawczy	Selektywność interpretacji – koncentracja na pozytywnych aspektach	Selektywność interpretacji – koncentracja na negatywnych aspektach
Wymiar temporalny	Traktowanie tęsknoty jako czegoś tymczasowego	Tęsknota jako stan permanentny
Wymiar tożsamościowy	Transformacja prywatnej ojczyzny w ideologiczną, kraj migracji jako nowa prywatna ojczyzna	Ziemia przodków jako kluczowa i jedyna prywatna ojczyzna
Wymiar emocjonalny	Produktywne aspekty tęsknoty, np. wspieranie rodziny w kraju pochodzenia	Lęk, brak chęci do działania
Wymiar behawioralny	Praca w grupach wsparcia, w tym w mediach społecznościowych Wolontariat Kursy językowe	Trudności w nawiązaniu satysfakcjonujących relacji w kraju przyjmującym, zamykanie się na zdalnych kontaktach z osobami pozostającymi w kraju pochodzenia
Wymiar interakcyjny	Wspieranie diaspory, pielęgnowanie kulturowej unikalności, poznanie mieszkańców kraju przyjmującego (budowanie nowych relacji)	Izolacja, alienacja
Wymiar kulturowy	Postrzeganie społeczeństwa przyjmującego jako przyjaznego wobec imigrantów	Postrzeganie społeczeństwa przyjmującego jako niechętnego wobec imigrantów

Źródło: opracowanie własne.

Przeciwieństwem tęsknoty jest satysfakcja z życia w kraju emigracji, poczucie integracji ze społeczeństwem przyjmującym.

Medialne reprezentacje migrantów są często uwikłane w kontrowersje wokół Innego w narodowej wyobraźni (*national imagery*) (Hegde 2016: 2). Imigranci bywają ukazywani jako zagrożenie lub obiekt współczucia, ich portret pojawia się w odniesieniu do sensacji, zintensyfikowania określonych cech, odmienności i różnicy. W ukazanym złożonym studium przypadku dominuje tęsknota za domem (ojczyzną prywatną) oraz nostalgia za przeszłością w odniesieniu do osób, które musiały opuścić kraj z powodów politycznych. Również dotychczasowe badania tęsknoty białoruskich migrantów w Polsce (Dolińska 2014) ukazywały dużą rolę ojczyzny prywatnej dla pierwszego pokolenia migrantów. Drugie pokolenie migrantów przyjmuje nowe tożsamości, a uczucie tęsknoty nie jest tak nasilone. Białoruś dla nich pozostaje krajem przodków, a emocjonalne przywiązanie do miejsca zmienia swój charakter.

Podsumowując, tęsknota oraz nostalgia za domem, krajem, ludźmi w sytuacji emigrantów białoruskich ma specyficzne uwarunkowania społeczno-polityczne oraz kulturowe. Z jednej strony każda osoba z doświadczeniem migracyjnym zalicza czas tęsknoty w trakcie dowolnej migracji (krótkotrwałej czy długotrwałej, politycznej, zarobkowej, edukacyjnej czy innej). Z drugiej strony szersze procesy społeczne intensyfikują te uczucia. Ważna jest temporalna perspektywa nieokreśloności możliwego powrotu do domu, ale także podejmowana przez część osób praca polegająca na fantazjowaniu o możliwościach powrotu. Uczucie tęsknoty emigrantów w analizowanych przypadkach często bywa okraszone strachem i/lub nadzieją. Nostalgia obejmuje także przedkryzysowy czas przed 2020 rokiem, postrzegany jako bardziej bezpieczny. Osoby z doświadczeniem migracyjnym posiadają różne habitusy, mają różne cechy osobowościowe, zasoby/kapitały oraz rozmaicie postrzegają własne perspektywy. Na poziomie ponadjednostkowym pojawia się zbiorowa tęsknota za poczuciem wolności i bezpieczeństwa oraz nadzieja na powrót do kraju, postrzeganego jako dom. W analizowanych wybranych przypadkach migrantów powrotnych z doświadczeniem życia w różnych krajach silna tęsknota była uczuciem, które mobilizowało do wyjazdu. Pobyt w kraju czasem wiązał się z podjęciem pracy nad strachem. Zdarzało się jednak, że powrót do domu zmniejszał/niwelował uczucie strachu. W dłuższej perspektywie czasu można przewidywać, że część nowo przybyłych migrantów osiedli się i zacznie postrzegać Polskę jako nowy dom, nową ojczyznę.

Przeprowadzone badanie jakościowe może stanowić inspirację dla przyszłych badań emocjonalnych doświadczeń emigrantów z perspektywy socjologii tęsknoty. Zastosowanie innych metod badawczych, w tym indywidualnych wywiadów pogłębianych pozwoliłoby na uchwycenie nowych strategii pracy nad emocjami. Z kolei przyszłe badania longitudinalne umożliwiłyby badanie zmiany historycznej oraz kulturowej. Warto docenić także rolę etnografii online w badaniu emocji społecznych osób z doświadczeniem migracyjnym.

Bibliografia

- Alinejad, D., Ponzanesi, S. (2020), Migrancy and Digital Mediations of Emotion. *International Journal of Cultural Studies*, 5: 621–638.
- Andrejuk, K. (2020), Online qualitative research in immigrant communities: Opportunities and challenges during the pandemic. *ASK. Research & Methods*, 29: 55–73.
- Augé, M. (2010), *Nie-miejsca: wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Binder, P., Palska, H., Pawlik, W. (2009), Zaproszenie do socjologii emocji. W: P. Binder, H. Palska, W. Pawlik (red.). *Emocje a kultura i życie codzienne*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 7–16.
- Bonnett, A. (2015), *The Geography of Nostalgia. Global and Local Perspectives on Modernity and Loss*. London: Routledge.
- Brunarska, Z. (2020), Post-soviet Migrants in Poland: A Uniform or Heterogeneous Population? W: M. Denisenko, S. Strozza, M. Light (red.). *Migration from the Newly Independent States. 25 Years after the Collapse of the USSR*. Cham: Springer, 511–532.
- Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego (2023). *Białoruska emigracja w Polsce – opinie, postawy, dylematy*. Raport z badań. Warszawa: Centrum Mieroszewskiego.
- Davies, F. (1979), *Yearning for Yesterday: a Sociology of Nostalgia*. New York: Free Press.
- Dekker, R., Godfried, E. (2014), How Social Media Transform Migrant Networks and Facilitate Migration, *Global Networks* 14(4): 401–418.
- Denzin, N. (1990), On Understanding Emotion: the Interpretative-Cultural Agenda. W: Th. Kemper (red.), *Research Agenda for Sociology of Emotions*. New York: SUNY, s. 85–116.
- Dolińska, A. (2014), Praktykowanie białoruskości w strategiach migracyjnych migrantów. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2: 203–218.
- Eisenstadt, S.N. (1953), Analysis of Patterns of Immigration and Absorption of Immigrants. *Population Studies* 2: 167–180.
- Engbersen, G., Snel, E. (2021), The Emotional Management of Transnational Living. *Population, Space and Place*, 27 (5): 1–12, <https://doi.org/10.1002/psp.2414>
- Górny, A., Kaczmarczyk, P. (2003). *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.
- Hegde, R.S. (2016), *Mediated Migration*. London: Polity Press.
- Hochschild, A.R. (2009), *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*. Tłum. J. Konieczny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hochschild, A.R. (2012), Praca emocjonalna, reguły odczuwania i struktura społeczna. W: M. Rajtar, J. Straczuk (red.), *Emocje w kulturze*. Warszawa: WUW, NCK, s. 213–243.
- Kapralska, Ł. (2017), „Nasze Strony”. Ojczyzna prywatna i ideologiczna na portalach polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii. *Media i Społeczeństwo*, 7: 185–199.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (2009), *Migracje. Wybrane zagadnienia*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kołodziejczak, S. (2014). Problemowy wymiar emigracyjnej tymczasowości. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2: 25–40.
- Kubitsky, J. (2009), *Psychologia migracji*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kulpińska, J. (2023), Formy manifestacji tożsamości lokalnej mieszkańców Podkarpacia w Stanach Zjednoczonych. *Polityka i Społeczeństwo*, 1 (21): 158–176.
- Kurzępa, J. (2009), Konsekwencje socjokulturowe migracji młodego pokolenia Polaków. *Kultura i Edukacja*, 1: 14–36.

- Lewicka, M. (2012), *Psychologia miejsca*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ossowski, S. (1967), Socjologiczna analiza pojęcia ojczyzny. W: *Z zagadnień psychologii społecznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Dzieła, t. 3, s. 201–226.
- Pawlak-Kałużńska, A. (2022), Zdrowie a samotność i osamotnienie migrantów zarobkowych. *Przegląd Socjologiczny*, 71 (2): 9–34.
- Pawliszyn, M. (2019), Tęsknota – blask mojego życia i to, co straszy mnie... *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2: 319–331.
- Pawłowska, B. (2011), Jakościowe podejście do badania emocji. W: A. Czerner, E. Nieroba (red.), *Studia z socjologii emocji. Podręcznik akademicki*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 91–115.
- Rapley, T. (2010), *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Tłum. A. Gąsior-Niemiec. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rosenberg, M. (1990), Reflexivity and Emotions. *Social Psychology Quarterly*, 53: 3–12.
- Stake, R.E. (2008), Qualitative Case Studies. W: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Strategies of Qualitative Inquiry*. London: SAGE, s. 119–149.
- Szczepański, M.S. (2006), Od identyfikacji do tożsamości. Dynamika śląskiej tożsamości – prolegomena. W: J. Janeczek, M.S. Szczepański (red.), *Dynamika śląskiej tożsamości*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 19–27.
- Turner, J., Stets, J. (2009), *Socjologia emocji*, tłum. M. Bucholc, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców. (2022a), *Białorusini w Polsce – aktualne dane migracyjne*, <https://www.gov.pl/web/udsc/bialorusini-w-polsce--aktualne-dane-statystyczne> (dostęp 18.01.2023).
- Urząd ds. Cudzoziemców. (2022b), *Raport na temat obywateli Białorusi. Wg stanu na 30 listopada 2022 r.* (dostęp 18.01.2023).
- Waszczyńska, K. (2012), Białoruska tożsamość narodowa w świetle wypowiedzi mieszkańców Mińska i okolic. W: R. Radzik (red.), *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 187–222.
- Znaniecki, F., Thomas, W. (1976), *Chłop polski w Europie i Ameryce*. Warszawa. T. 1–5.
- Źródła internetowe:
- Kiedrzynek, A. Z Białorusi do Ukrainy, z Ukrainy do Polski. „Jeśli Polska mnie odeśle, wrócę prosto do więzienia”. 11.04.2022, *Gazeta Wyborcza. Duży Format*. <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,28313237,z-bialorusi-do-ukrainy-z-ukrainy-do-polski-jak-polska-mnie.html#S.DT-K.C-B.1-L.1.duzy>, (dostęp: 18.01.2023).
- Zerkalo.io. „Если нужно, сяду в тюрьму, но на родине”. *Поговорили с белорусами, которые выехали из страны после 2020, но потом вернулись домой*. 2.09.2022. <https://news.zerkalo.io/life/21160.html?c>, (dostęp: 18.01.2023).
- Kucharczyk, M. „Tęsknię za tyloma rzeczami, do których nie mogę wrócić”. *Mieli nadzieję, zostali z tęsknotą i bólem*, 09.08.2021, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,27416009,bialorusini.html>, (dostęp: 18.01.2023).
- Witt, D. *Białorusini w Polsce. Jak żyją? Za czym tęsknią? Przed czym uciekli?* 18.06.2021, <https://plus.expressbydgoski.pl/bialorusini-w-polsce-jak-zyja-za-czym-tesknia-przed-czym-uciekli/ar/c1-15664438>, (dostęp :18.01.2023).